

15. Витавская А.В., Ильницкая В.М. С «живой» пищей в XXI век.-Алматы: ТоО «Мех Company Limited», 1998.-С:100

16. Усембаева Ж.К., Макулбекова Л.Б., Шаншарова Д.А. Эффективность применения нетрадиционного сырья при производстве пшеничного хлеба // Пищевая технология и сервис-1997. -№3.-С.: 14-19

17. Витавская А.В., Алтынбаева Г.К. Зерновые продукты питания и проблемы здоровья // Проблемы аграрн.-2004. -№2. -С:45 -47

ТҮЙІН

Мақалада функционалды мақсаттағы қытырлақ нан өнімінің жаңа рецептурасының дұрыс тамақтанудағы ролі дәлелденеді.

Жүгері, сұлы және жоғары сұрыпты бидай ұны 2:2:1 қатынасында алынып, итмұрын шырыны мен асқабақ дәні қосылған поликомпонентті ұннан алынған қытырлақ нан өнімдерінің органолептикалық және физика-химиялық көрсеткіштері нәтижелері көрсетілген.

Әзірленген қытырлақ нан өнімі бидай ұнынан жасалған қытырлақ наннан кем емес екені және ГОСТ 9846-88 Қытырлақ нандар. Техникалық шарттар стандарты талаптарына сәйкестігі анықталған.

РЕЗУМЕ

The article investigates the quality and safety indicators of crispbreads, namely, crispbread prepared using non-traditional types of raw materials according to a new recipe. Crispbreads are considered to be substitutes for regular bread today. Crispbreads are characterized by a low moisture content in the composition, unlike ordinary bread.

ӘОЖ: 633.11

Төремұратова М.М., АН-43

Ғылыми жетекші: **Тулегенова Д.К.**, а.ш.ғ.к., доцент

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

БАҚША ДАҚЫЛДАРЫ СОРТТАРЫНЫҢ МОРФОЛОГИЯЛЫҚ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Бұл мақалада Ақтөбе облысында орналасқан «Спарта» ШҚ өсірілетін бақша дақылдарының сорттық ерекшеліктеріне, оларды өсіру технологиясына, қарбыз көшеттерін жылыжайда өсіру, күтіп баптау, жинау жұмыстарына тоқталады. Жүргізілген зерттеу жұмыстары, статистикалық талдау және аналитикалық обзор берілген.

Түйін сөздер: бақша дақылдары, сорт, өнімділік, себу мерзімі, себу уақыты.

Ақтөбе бұған дейінгі жылдары еліміздегі аграрлық өңірлердің қатарынан саналатын. Дегенмен, тәуелсіздік жылдарында өңір экономикасында өндіріс пен өнеркәсіптің үлес салмағы әжептәуір алға шығып, ауыл шаруашылығы солардың шаңын қауып қалғандай ахуал орнықты. Мұның басты дәлелі ретінде бүгінде аталған саланың өңір экономикасындағы үлесі небәрі 5 пайыздың төңірегінде екенін айтсақ та жеткілікті. Сондықтан да қазіргі таңда облыста ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін кем дегенде 2,5 есеге дейін көтеру мақсаты алға қойылып отыр. Бұл үшін 2025 жылға дейінгі облыстың агроөнеркәсіптік кешенін дамыту бағдарламасы қабылданды. Осы арнайы бағдарламаның шеңберінде алдағы жылдары жалпы құны 200 миллиард теңгені құрайтын 200 жобаны жүзеге асыру көзделген. Бейнелеп айтар болсақ, ауыл шаруашылығын қос қанатты сала десе де болады. Яғни, оның бір қанаты егін, өсімдік, бау-бақша шаруашылығы десек, екінші қанаты мал шаруашылығы болып саналады. Өңірдегі егістіктің жай-күйіне келер болсақ, қазіргі күні оның көлемі 650 мың гектарды құрайды. Бұл өткен жылғы деңгейден 11 пайызға артық. Сондай-ақ мұның өзі республиканың батыс өңіріндегі ең жоғарғы көрсеткіш екенін айта кеткеннің артықшылығы жоқ. Бір сөзбен айтқанда, облыста дәнді дақылдардан мол өнім алудың барлық тәсілдері ойластырылған. Әрі қазіргі заманауи озық техникаларды пайдалана отырып, нар

тәуекелге негізделген жер жағдайында әр гектардан алынатын өнім мөлшерін кемітпеудің барлық жолдары қарастырылған.

«Спарта» ШҚ Қазақстан нарығында жұмыс істейді және 10 жылдан астам уақыт бойы белсенді дамып келеді. Шаруашылық мамандары айналысатын негізгі бағыттар ішінде бау-бақша өсіру, соның ішінде қарбыз-қауын өсірумен айналысады.

«Спарта» ШҚ-ның жалпы сипаттамасы. «Спарта» ШҚ-ғы 2009 жылдан бастап 11 жыл бойына өз жұмысын атқарып келеді. Шаруашылық бау-бақша өсірумен және де мал шаруашылығымен айналысады. Басшысы жеке кәсіпкер Туремуратов Спартак Шеруенович. Қарамағында тұрақты 5 адам жұмыс атқарады, алайда жаз мезгілінде шаруашылықта жалдамалы жұмысшылар еңбек етеді. Жыл сайын 30-35 адамды жұмыспен қамтиды. Шаруашылықтың басты мақсаты халыққа қол жетімді өнімді ұсыну арқылы табиғи өнімдермен қамтамасыз ету және ауыл шаруашылық нарығында бәсекеге қабілеттілікке ие болу. Сонымен қатар өнімді халыққа ұсыну арқылы пайданы еселеу.

«Спарта» шаруа қожалығы бақша жұмысымен айналысқан бірінші жылы базарда қандай тұқым бар, яғни атап айтқанда, қарбыз, қауын, қияр, қызанақ, орамжапырақ, пекиндік орамжапырақ, сәбіз, баклажан, бракоколи, калрави, патиссон, редис, жуа, асқабақ т.б. қандай тұқым түрі бар соның бәрін егуге кірісті. Алайда елеп екшеп келгенде, осы аталған көкөніс, жидектердің ішінен тек қарбыз, қауын, қиярды ғана ары қарай өсіру қолға алынды. Өйткені олардың өнімі, күтімі біркелкі және өту тиімділігінде басқа көкөністерге қарағанда айтарлықтай жоғары.

Бақшада қауын, қарбыз, қияр өсіру жылдар бойы жалғасын тапты және әр жыл сайын жер көлемінде ұлғайтып отырды. Яғни бастапқыда жер көлемі 5 гектар, одан 10 гектар, ал қазіргі таңда 20 гектар жерге бақша өнімдері өсіріліп келе жатыр. Жылда өсірілетін сорт атауларын айтар болсақ, қияр сортынан: «Наташа», «Кристина», «Меренга», «Алякс»; қарбыз сорттарынан «Кримсон Свит», «Кримсон Руби», «Ау Продюсер», «Чарльстон Грей», «Бонта» және т.б.; қауын сортынан «Колхозница», «Әнгелек», «Басыпалды».

Кесте 1 – «Спарта» ШҚ өсірілген қарбыз сорттарының сипаттамасы

Қарбыз сорттарының атауы	Типі	Өндіруші	Пісу күні	Сипаты	Орташа салмағы
AU - продюсер	Crimson Sweet типі	АҚШ	70 – 80 күн	Қызыл, дөңгеленген, ұзартылған	8 – 10 кг
Crimson Sweet	Crimson Sweet типі	Голландия	80 – 90 күн	Жартылай дөңгелектелген, қызыл	8 – 10 кг
Bonta F1	Crimson Sweet типі	Голландия	50 – 60 күн	Жартылай дөңгелектелген, қызыл, ұзартылған	5 – 8 кг
Crimson Ruby	Crimson Sweet типі	Жапония	60 – 70 күн	Қызыл, жартылай ұзартылған	10 – 15 кг
Crisby F1	Crimson Sweet типі	Голландия	50 – 60 күн	Жартылай дөңгеленген, қызыл	8 – 10 кг
Чарлстон Грей	Чарлстон Грей типі	Франция	70 – 80 күн	Қызғылт, жартылай цилиндрлік	8 – 10 кг
SUGA Delikata	Suga Baby типі	Жапония	50 – 60 күн	Жартылай дөңгеленген, қызыл	8 – 10 кг

Егілетін жер құнарлы болғандықтан қай тұқымды ексе де өнгіштігі жоғары болады, алайда оның ішінде салыстырмалы түрде өнімділігі, өтімділігіне байланысты ең жақсы тұқымдар қарбыз үшін «Кримсон Свит», қауыннан Колхозница шатысы сары қауын. Жыл сайын қарбыз тұқымдарын арнайы Қазақстанның оңтүстік өңірлерінен әкеліп отырады, ал қауын тұқымын келер жыл үшін жинап, тазалап, кептіріп арнайы ыдыстарда сақтап қояды.

Профессор А.И.Филовтың анықтамасы бойынша бақша дақылдарын өсіру ауыл шаруашылығының бір саласы, оның міндеті қарбыз бен қауынды өсіру. Бау бақша дақылдарының тағамдық құндылығы жоғары. Бақшалық дақылдардың тағамдық құндылығы жидектердегі қанттың көп болуымен анықталады: қарбызда ол 11%, қауында 18%, ал асқабақта - 12% дейін жетеді. Қауынның да сергітетін дәмі бар.

Бақшалық дақылдардың жемістерінің тағамдық құндылығымен қатар диеталық маңызы бар. Олардың жемістерінде адам ағзасына қажетті органикалық тұздар мен дәрумендер бар. Мәселен,

мысалы, қарбыз адам темір өсімдіктерінің құрамында қолданатын өсімдіктер арасында алғашқы орындардың бірі болып табылады. Асқабақтың құрамында каротин сәбізден де көп.

Қауынның жемістері емдік мақсатта да қолданылады. Қарбыз шырынында бүйректі емдеуге арналған медицинада кеңінен қолданылатын диуретик бар.

Бақша дақылдарын пайдалану тек оны тұтынумен ғана шектелмейді. Қарбыз бен қауынды бал мен джемге дейін өңдеуге болады. Сонымен қатар, қарбыздан кондитерлік өнімдерге арналған шарап пен тазартылған меласса жасауға болады.

Қарбыз. Citrullus Schrad тұқымдасы. құрамында бес түрі бар, оның екеуі мәдени және жабайы, ал қалғандары тек жабайы табиғатта кездеседі.

Бақша дақылдарының айрықша ерекшелігі - жылусүйгіштігі. Өсімдіктер қалыпты түрде топырақ пен ауаның жоғары температурасында және күн сәулесінің көптігінде дамиды. Қарбыз бен қауынның тұқымдары 14-16 ° С температурада, ал асқабақ тұқымы - 13 ° С-та өне бастайды. Ең қарқынды өнгіштігімен (25-30 ° С) көшеттер бесінші немесе алтыншы күні пайда болады. Өркеннен кейін үш-бес күн өткенде, орташа тәуліктік температура 18 ° С болғанда, алғашқы нағыз жапырақ түзіле бастайды, содан кейін сол уақыттан кейін - екінші нағыз жапырақ және т.с. Бес-алты шынайы жапырақтардан кейін өсімдік бұтақтай бастайды. Гүлдер тармақталғаннан бастап қолайлы жағдайларда бес-алты күннен кейін пайда болады.

Вегетациялық кезеңде қарбыз қауын мен асқабаққа қарағанда көп жылу қажет етеді. Ал қауын ыстыққа төзімді. Асқабақ - қарбыз бен қауынға қарағанда суыққа төзімді өсімдік. Сонымен қатар, шектен тыс жоғары температура қауын өсіруге кері әсер етеді. Жоғары температурада, әдетте, ауаның салыстырмалы ылғалдылығы төмендейді. Бақша дақылдары төмен температураға өте сезімтал. Ол 12 ° С-қа дейін төмендегенде өсімдіктердің өсуі мен дамуы кешіктіріліп, 10 ° С-тан төмен болса, олар толығымен тоқтайды. Көктемнің де, күздің де аязы қауынға зиянды. Бақша дақылдары құрғақшылыққа төзімді болып саналады. Себу алдында тұқымдарды алдын ала бес-алты күнге дейін жақсы қыздырылған бөлмеде немесе температурасы 25-30 ° С болатын жылыту құрылғыларының жанында қыздырады. Бұл әдіс тұқымдардың өнгіштігі мен өнгіштігін арттырады, аналықтардың түзілуін тездетеді. өсімдіктердегі гүлдер, өсуді күшейтеді және өсімдіктердің дамуын жеделдетеді. Ертерек көшеттер үшін тұқымдар жылы суға малынған. Тұқымдарды мата пакетіне салып, жылы суға (60 ° С) 4-5 минут батырады, содан кейін алып тастайды, жылы бөлмеге қалдырады. Қарбыз тұқымдары бөлме температурасында екі күн, қауын тұқымдары бір тәуліктен аспайды.

Тұқымдарды егуге дайындаудың ең жақсы тәсілі - қыздыруды өнгіштікпен біріктіру. Жылынғаннан кейін тұқымдарды дымқыл шүберекке салып, 25-30 ° С температурада екі-үш күн бойы көшет пайда болғанша ұстайды. Өсіп шыққан (шыққан) тұқымдар жылы, ылғалды топыраққа отырғызылады. Тұқымдарды 0,05% концентрациясы бар микроэлементтердің (марганец, бор, молибден) ерітінділеріне 16 сағат бойы сіңдіру арқылы жақсы нәтижелер алынады.

Әдетте қауын егу топырақтың температурасы 10 см тереңдікте 12-14 ° С-тан төмен болмаған кезде басталады. Аймақтың оңтүстігінде бұл сәуірдің үшінші онкүндігі немесе мамырдың басында, солтүстігі мен шығысында мамырдың бірінші онкүндігі. Алайда, кейбір жылдары күнтізбелік себу мерзімдері кейде едәуір ауыстырылатындығын есте ұстаған жөн. Ауа-райына байланысты айырмашылық екі-үш апта болуы мүмкін.

Кесте 2 - Қарбыздың құрамындағы қоректік заттар мөлшері

100 г қоректік заттар	Мөлшері
Пектинді заттар	0,68%
Белоктар	0,7%
Кальций	14 мг
Магний	224 мг
Натрий	16 мг
Калий	64 мг
Фосфор	7 мг
Органикалық түрдегі темір	1 мг
Дәрумендер: тиамин, каротин, т.б.	0,1 – 0,7 мг
Аскорбин қышқылы	0,7 – 20 мг
100 г калория мөлшері	38 ккал

Қарбыз - бағалы тағамдық дақыл. Қарбыздың піскен жемістерінің целлюлозасы жаңа тұтынылады. Қалың терілі қарбыздар салқын жерде жақсы сақталады. Оның көп бөлігі фруктоза, сондай-ақ глюкоза, сахароза. Жемістерде А, В, С дәрумендері, фолий қышқылы, темір бар. Қарбыз - тамақ өнеркәсібі үшін құнды шикізат. Жаңа піскен қарбыздан қантталған жемістер, маринадталған қияр, қарбыз балын жасауға қолданады. Тұқымнан май (25-30%) алынады, ол рахитті емдеуге қолданылады. Қарбыз жемістерінің дәрілік құндылығы бүйрек ауруларын емдеу, тас түзілудің алдын алу болып табылады. Орташа өнімділік 250-300 ц / га құрайды.

Жаңа сорт тұқымдарын өнімдерді сынау үшін жердің кішкене бөлігін бөліп, бірдей пісетін кезеңдегі үш-бес дәлелденген сортты өсірген дұрыс. Өнімдердің конвейері өте маңызды, бұл жемістердің пісуіне қарай шілдеден қыркүйекке дейін үнемі жинауға мүмкіндік береді. Тұқым үлесі целлюлоза салмағының 0,5% -нан аспауы керек деп есептеледі. Егер олар көп болса, онда жемістер аз тәтті, аз жұмсақ болады. Бірақ триплоидты будандардың тұқымсыз жемістері әркімнің талғамына сәйкес келмейді: олар өте тығыз целлюлозаға ие, көбісі аузында еріген кезде жақсы көреді. Мүмкін, алдағы жылдары тұқымдарды жұтып қою арқылы қауіпсіз жеуге болатын өте кішкентай тұқымдары бар десерт қарбыздары танымал бола алады. Сонымен қатар, мұндай қарбыз будандары өте әдемі жемістер береді. Өкінішке орай, олар жиі жұқа қабығы бар, сондықтан олар нашар сақталады. Қарбыз сортын таңдаудың келесі критерийі - бұл вегетациялық кезеңнің ұзақтығы (пайда болғаннан бастап егін жинауға дейінгі уақыт). Қарбызды кәсіптік өсіру кезінде фермер, қарбыздың өнімділігімен қатар, сұрыпты, өнімді алу мерзімін (тартымды көрінісі, пісетін біртектілігі, сапасын сақтау) ескеруі керек. Ертедегі қарбыздар қымбатырақ, сондықтан пайдалы. Сонымен қатар, олар туннельдерде өсіруге жарамды, бұл кіріс уақытын жақындатады.

Қауын *Cucumis L.* тұқымына, *Cucumis melo L.* түріне жатады, ол жоғары полиморфты. Әр түрлі елдердің мәдениетінде төрт кіші түр бар: Орта Азия, Еуропа, Қытай және Касаби.

Қауын – ыстыққа төзімді, жарықсүйгіш, шөлге шыдамды, біржылдық өсімдік. Дәрумендер мен қант құрамы бойынша қауын тіпті қарбыздан да асып кетеді. Қауынды да жаңа піскен күйінде жеңсік ас ретінде қолданады. Жемістері қайта өңделген күйде кеңінен қолданылады. Қауыннан бал, цукаттар, тосап, дайындайды. Оларды кептіреді және қақтайды. Қақталған қауындарды «қауынкак» деп атайды, олар ұзақ уақыт бойы сақталады. Дәндерінен жоғары сапалы тағамдық май өндіреді. Қауын халық медицинасында белгілі бір мағынаға ие. Оның құрамында фолий қышқылы болатындықтан, қан аздық ауруларында кеңінен қолданады. Жемістерін туберкулез, бронхит, ревматизм ауруларында қолданады және жүрек-қантамыр ауруларында, бүйрек пен бауырдың дерттерінде қолдану ұсынылады. Ежелден-ақ қауын шырынын ішек құрттарына қарсы ем ретінде, тамақ аурулары мен созылмалы жөтелге қарсы қолданады.

Кесте 3 - «Спарта» ШҚ өсірілетін қауын сорттарының сипаттамасы

Қауын сорттарының атауы	Пісу күні	Сипаты	Орташа салмағы
Эфиопка	70 – 80 күн	Қабығы орташа қалыңдықта, кедірлі бұдырлы тормен жабылған, сары. Өнімділігі 90 -145 кг/га.	2,5 – 3,5 кг (максимум 7 кг)
Карамель	60 күн	Жемістері сопақ тәрізді ірі, ашық қоңыр түсті, тормен жабылған. Өнімділігі 90 кг/га.	1,8 – 3 кг
Делано	65 – 75 күн	Сопақша ұзартылған, қою сары түсті. Өнімділігі 300 кг/га.	1,5 – 2,5 кг
Дюн	65 – 75 күн	Сопақша, қою сары түсті, тығыз және сәл түйіршіктелген. Өнімділігі 400 кг/га.	1,5 - 3 кг

«Спарта» ШҚ қауын, қарбыз өсіру технологиясы. Қарбызға арналған жер суық желден қорғалған болуы керек. Өсімдік органикалық заттарға бай құмды және құмайт топырақты жерлерде жақсы өседі. Жерді егін егуден 7-10 күн бұрын дайындайды. Егілетін аймақ 10 гектардан кем болмауы керек.

Қарбыз бен қауын өсіруге арналған жерлерді асқабақтық өсімдіктерді өсіруге арналған жер секілді дайындайды. Жоғары көлемде өнім жинаудың міндетті шарттарының бірі – жерді терең

жырты (немесе қазу). Жерді тереңірек өңдеу өсімдіктің жақсы өсуі мен олардың жемісті мол салуына мүмкіндік береді.

Қарбыз бен қауынды көбіне Қазақстанның оңтүстік аймағының қолайлы климаттық жағдайында өсіреді. Алайда қазіргі таңда Батыс өңірлеріде климатқа қарамастан осы бақша өнімдерін өсіруді қолға алып отыр. Сонын бірі Ақтөбе облысының Ойыл елді мекені. Тұқым отырғызуды 8 -10 см. тереңдіктегі топырақ 15 – 17° С –ге дейін қызған кезде сәуір айының соңына қарай бастайды (кеш түсуі мүмкін көктемгі үсік есепке алынады). Жекелеген кішігірім, желден жақсы қорғалған, күн түсетін учаскелерде және аулаларда тұқым отырғызуды 5 – 6 күн ерте бастауға болады.

Ашық учаскелерде тұқым егуді кулиспен отырғызған дұрыс. Қарбыз бен қауынды бұлай отырғызу барлық аймақтарда мол өнім алуға мүмкіндік береді. Кулистік өсімдіктердің жұптасқан қатарын (жүгері, қонақ жүгері) әрбір 10 -15 м сайын басым болатын желдің бағытына көлденең отырғызады.

Сурет 1. «Спарта» ШҚ қауын, қарбыздың пісіп жетілуі мен жинау кезеңі

Қарбыз бен қауын өсіру үшін 2-3 жыл сақталған тұқымды пайдаланған дұрыс. Былтырғы егіннен қалған ұрықты 2 сағат бойы 40 – 50° С. қыздырып барып отырғызады. Егінді кеш еккен кезде оны көктетіп барып отырғызған жөн. Ұрықты термикалық өңдеуден өткізеді. Ол үшін ұрықтарды ыстық суға (60-65°С) 3 – 4 минутқа салады, одан кейін 3 – 4 күн бойы 25°С температурада мақталы төсеніште, ылғалды жабын астында ұстайды. Қарбызды дәннің ұрығы пленкалы қабығынан оңай бөлінетін болғанда, ал тұқым жарнағы оны жеңіл үйкеген кезде түсіп қалатындай болған кезде отырғыза бастайды. Тұқым отырғызуды ұялық тәсілмен, бір ұяшыққа 2-3 ұрықтан сала отырып егеді. Ұяшықты қарбыз үшінде қауын үшінде 80 см сайын егіп отырғызады. Егу нормасы тиісінше гектарына 8000 тұқым, септеуімен есептегенде 12000 тұқым қажет. Тұқым жерді жарып шыққаннан кейін әр ұяда тек бір ғана мықты әрі жақсы дамыған өсімдікті қалдырып қалғанының сабағынан жұлып тастап отырады. Нағыз егіндік жапырақтары шыққаннан кейін көшеттер көтеріледі. Қатараралық өңдеуді кетпенмен немесе көпсіткішпен іске асырады. Өсімдікті көпсіте отырып, оны көпсіген ылғал топырақпен жабады. Одан соң сабағы өскен өнімнің жапырақтарына күн энергиясы жақсы таралу үшін оның сабақтарын бір бағытқа жайып қайырып қояды. Кеберсіген топырақты 2-3 рет суғарады. Алғашқы суғаруды тұқымның өсуі алдында не тұқым шыға салысымен жүзеге асырады, екіншісін – сабақтары шыққан кезде, үшіншісін – жеміс пісуінің алдында. Суғару жыртылған жер жанында өсіп жатқан өсімдіктер бойынша жасалады, алайда судың көп мөлшерде болмауын қадағалау керек. Қауынның өнімділігі орташа есеппен гектарына 20 – 25 тонна, ал қарбыз суарылуына, жердің тындылығына байланысты 30 дан 60 тоннаға дейін өнімділік береді. Қарбыз бен қауынды ыстық күндері піскендерін іріктеп жинайды. Дақылдарды жинауды ауа-райы суымай тұрғанға дейін аяқтайды. Қарбыздар мен қауындарды қолайлы жағдай жасай отырып қоймаларда сақтауға болады. Бақша дақылдарының биологиялық негіздерін білу агрономға өсудің оңтайлы жағдайларын жасау арқылы олардың өсуі мен дамуын дұрыс және шебер басқаруға мүмкіндік береді, бұл қауын мен бақшадан жоғары сапалы өнім алуға мүмкіндік береді. Бақшалық дақылдардың жемістерін пайдалану мерзімдерін ұзарту үшін бақшалық дақылдарды өсірудің негізгі аймақтарына қарбыз бен қауынның ерте, орта пісетін және кеш пісетін сорттарын егу қажет. Еліміздің оңтүстік аймақтарында қарбыз бен қауынның жемістерін пайдалану мерзімін ұзарту үшін осы дақылдарды өсірудің көшет әдісін де қолдануға болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Д.Әбілов / Бақша өсімдіктерінің селекциясы, Алматы, 1998ж.
2. НИИОХ, Сельхозгиз /Бахчевые культуры, 1998
3. <http://www.ogorodnick.ru/bahcha.php>
4. <http://www.treeland.ru/article/garden/teplic/mainculture/>
5. <http://viirashchivanie.habar.biz/index.php?pg=55>

РЕЗЮМЕ

Приведены сортовые особенности бахчевых культур, технология их выращивания, содержания и уборки рассады арбуза в теплице. Описаны качественные показатели сортов.

RESUME

The varietal characteristics of melons and gourds, the technology of their cultivation, maintenance and harvesting of watermelon seedlings in a greenhouse are given. The qualitative indicators of the varieties are described.

ӘОЖ:637.146

Қойшиева Ж.Ж., МПБҒ-21

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

«БЕРЕКЕ» ЖШС ӨНДІРІСІНДЕГІ 9% СҮЗБЕНІҢ НАССР ЖҮЙЕСІ ПРОЦЕСІНДЕ СЫНИ БАҚЫЛАУ НҮКТЕЛЕРІН АНЫҚТАУ

Андатпа

Азық-түлік қауіпсіздігін басқару жүйесінің қағидаттарын қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарына енгізу мәселелері қарастырылды. Сүзбе өнімінің сыни бақылау нүктелері және сыни шектер, түзету әрекеттері анықталды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде НАССР жүйесінің қағидаттары ұсынылады.

Түйін сөздер: сүт өнімдері, НАССР, ISO 22000 сапа менеджменті жүйесі (СМЖ), сыни бақылау нүктелері (СБН), сыни бақылау шектері.

Қазіргі уақытта тамақ өнімдерінің сапасын қамтамасыз ету мәселесі өте өзекті болып табылады. Себебі бәсекелестік жағдайында жоғары сапалы өнім шығаратын кәсіпорын жеңіске жетеді. Өнімнің сапасы өздігінен жақсармайды: ол үшін айтарлықтай ауқымды және жан-жақты жұмыс жүргізу қажет.

Сондықтан кәсіпорында сапа менеджменті жүйесін енгізу кезінде өнім сапасын жақсарту және қолдау мүмкін болады. Сапаны басқарудың ең көп таралған жүйелері- ISO 22000 бойынша тамақ өнімдері қауіпсіздігінің менеджмент жүйелері және НАССР қадамдары. Сапаны басқарудың белгілі бір жүйесінің тиімділігі мен тиімділігін кәсіпорынның соңғы нәтижелері бойынша бағалауға болады.

Субъективті бағалау негізінде біз НАССР тамақ өнеркәсібі кәсіпорындары үшін ең тиімді деп санаймыз, өйткені аймақтың нақты кәсіпорындарына осы жүйені енгізудің оң пайдасына болады.

Нақты кәсіпорында НАССР жүйесін қолдану нәтижелері айқын: «Береке» ЖШС, Орал қ., салыстырмалы талдау мақсатында осы өндірістің өнім сапасын бағалау, кәсіпорындағы сапаны басқаруды ұйымдастыру, өнім сапасын қолдау бойынша персоналды ынталандыру жүргізілді.

НАССР жоспарын әзірлеу 12 кезеңнен тұрады, олардың дәйекті өтуі тамақ өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімді схемасын жасауға мүмкіндік береді. Алдымен өнімді өндірудің технологиялық схемасын талдау қажет (Кесте 1).

Кесте 1 - НАССР қадамдары

1-қадам	НАССР жүйесін әзірлеу тобын құру
2- қадам	Шикізатты және дайын өнімдерді сипаттау
3-қадам	Өнімдерді тұтыну кезіндегі күтілетін сипаттамаларды анықтау
4-қадам	Технологиялық процестің блок схемасын әзірлеу